

ΚΑΝΤ Πρὸ ὀλίγου τὸ χέρι μου ἐξύγιαξε τὰ στάχνα. Τὰ βρῆκα γεμάτα καὶ σκληρά.

ΑΧΑΣΒΗΡΟΣ Ἐσὺ ποὺ δὲν ἔννοεῖς τὸν ἑαυτόν σου, πῶς θὲς οἱ ἄλλοι νὰ σὲ καταλάβουν.

ΚΑΝΤ Πρὸ ὀλίγου ἔννοοῦσα τὸν ἑαυτόν μου.

ΑΧΑΣΒΗΡΟΣ Φαντασιοπληξία... Ἄσκημα θυμᾶσαι... Κλάψε, κλάψε λοιπόν.

ΚΑΝΤ Ποτὲ ἔμπρὸς σὲ ἄνθρωπο δὲν ἔκλαψα. Ἄν θὲς νὰ κλάψω φύγε. (Ὁ Ἀχάσβηρος δὲν ζουνιέται ἀπὸ τὴ θέση του. Ὁ Κάντ χτυπᾷ κάποιον κουδοῦνι).

ΑΧΑΣΒΗΡΟΣ Φεύγω. Σ' αφίνω, ὡς τὸν πιὸ κούφιο καὶ τὸν πιὸ ἀκατανόητο σχολαστικό. Καὶ γελῶ χά! χά! χά! μὲ τὴν ἰδέα πῶς θὰ κλάψεις.

ΑΠΟ ΤΗΝ VIE DES LETTRES

ΜΕΤΑΦΡ. Β. Κ. Π.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑ

ΓΕΩΡΓΟΥ ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗ: — Ο ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΣ

— Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἡ Ἐταιρεία « Tentatives d'Art » ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀτυχή δραματικὴν ἐκείνην ἀπόπειραν τοῦ κ. Ζ. Χατζό, μᾶς ἔδωκε δυὸ ψυχολογικὰς μονογραφίας τοῦ Γ. Βρισμιτζάκη, τὸν « Ἐνθουσιασμό » (πρῶτο μέρος τῆς Διαθήκης ἐνὸς Φιλοσόφου) καὶ τὴν « Ἀτομικὴν Ἐπανάστασιν ». Δυὸ βιβλία, γὰρ τὰ ὁποῖα δὲν ἀρκεῖ μόνον ἢ προσοχὴ ἐκείνου ποὺ θὰ τὰ διαβάσῃ. Σὲ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σημεῖο ἔγκειται ἀρκετὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἀξία τους, φτάνει νὰ γίνῃ νοητὸ τὸ τί θέλουμε νὰ ποῦμε. Καὶ βέβαια δὲν ἀρκεῖ ἡ προσοχή. Ἐκεῖνο ποῦ ἀπαιτοῦν αὐτὰ τὰ δυὸ σύντομα βιβλία, εἶναι περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀπλὴν προσοχήν, ποῦ μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πῶς συνθηματικὰ θυσιάζει κάθε ἀναγνώστης διαβάζοντας ἀπὸ συνήθεια ἢ ἀνάγκη βιβλία, ἀπαιτοῦν τὸ ἄμεσο ἐνδιὰφ ἑρῶν του, τὴν ἴδιαν του τὴν ἐνέργειαν ἀνεπτυγμένην, τὴν τάσιν του, τὴν ἐσωτερικὴν πραγματικὴν πάλιν τῆς ἰδέας του, ἂν ζῆ μὲ ἰδέαν. Σοφοὶ ἄνθρωποι θὰ ποῦν ἴσως πῶς ὁ Βρισμιτζάκης δὲν μᾶς ἔγραψε δὲ καὶ τίποτα καινούργιον, τίποτα ποῦ νὰ μὴ γνωρίζουμε. Ἄλλοίμονο, ὑπάρχουν σοφοὶ ἀρκετὰ εὐκολοὶ γὰρ νὰ ἐκστομίσουν αὐτὴν τὴν ἀνοησίαν. Κι' ὅμως θὰ ἔφτανε νὰ πιστεύουμε, νὰ ζοῦμε, πραγματικὰ νὰ ζοῦμε, νὰ παλαιώμεν μὲ τὸ ἕνα δέκατο ἀπὸ τὰ ὅσα γνωρίζουμε, γὰρ νὰ εἴμαστε περὶ προχωρημένοι, περὶ ἀληθινοί, περὶ ἀνεξάρητοι, περὶ συνεννοημένοι μὲ τὸν ἑαυτόν μας. Καὶ ἡ ζωὴ μας στὴν πράξιν, στὸ θείον τοῦτο σύννορον, φανερώνει πόσον ἀπέχουμε ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἐκτίμησιν τῆς ζωῆς τῆς ἰδέας, τῆς ζωῆς στήν ἰδέαν. Ἀκριβῶς δὲ ὁ Βρισμιτζάκης εἶναι τὸ ζωντανὸν παράδειγμα τῆς πνευματικῆς του ἐργασίας, εἶναι τὸ μοντέλον, πρὸς τὸ ὁποῖον σφερόμεθα μολὶς διαβασοῦμε τὸ ἔργον του, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν πρώτην γραμμὴν ἔχομε ἀσφαλῆ τὴν ἐντύπωσιν πῶς εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος, ποῦ πρῶτος πιστεύει καὶ ζεῖ μέσα στὴ σκέψιν

του, γιατί είναι ἡ πίστις του καὶ ἡ ζωὴ του ἡ ἴδια, ποῦ γεννοῦν αὐθόρμητα, ὡς ἀπὸ πηγὴν, τὴ ρέουσα σκέψις του. Γι' αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Βρῆσιμιτζάκη, ὅπως τὰ ἔργα ὄλων τῶν πραγματικῶν δημιουργῶν, μικρῶν ἢ μεγάλων, δὲν ζητεῖ ἂ ν α γ ν ὡ σ τ η, ἀλλὰ συγγενικὸ πνεῦμα, μὲ τὴν γνωριμία τοῦ ὁποίου νὰ συντελεσθῇ κάποιον ξετύλιγμα ιδέας μέσα σὲ πάλιν. Ζητεῖ συντρόφους. Ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν Βρῆσιμιτζάκη, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου του ἔστω ἀκόμη, εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος π ι σ τ ο π ο ι ε ῖ σ τὸν ἑαυτὸν του ἐκεῖνα ποῦ δίνει στὸ βιβλίον του ὡς θεωρία. Ναί, τὴν πιστοποίηση, τὴν ἐξακρίβωση ἐκείνου, ποῦ διαβάσουμε, τὴ βρίσκουμε στὸν ἴδιο τὸν ἐργάτη του. Καὶ ἂν παραδεχτοῦμε πῶς ὅσα γράφει ὁ Βρῆσιμιτζάκης εἶναι ξαναγραμμένα, ὅτι τὰ ἔχουμε διαβάσει ἀπὸ ἄλλους σὲ ἄλλο ὕφος ἢ σῆμα ἔκφρασις, ὁμοῦς πάλιν δὲν ἔχουμε νὰ συζητήσουμε καὶ, πῶς χάνουμε τίποτε, ἀφοῦ μένει ἡ ἀτομικότης αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέως, μένει ἡ σύμφωνη, ἡ ὁδονηρὴ, αἱματηρὰ ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου. Καὶ ἔτσι θὰ ἔλεγα, ὄχι μόνο γιὰ τὸ Βρῆσιμιτζάκη, μὰ γιὰ τὸ κάθε θετικὰ ἀληθινὸ διανοητικὸ ἄτομον πῶς δὲν εἶναι μόνο τὰ ἔργα τους ποῦ θὰ μ' ἐνδιέφεραν, ἀλλὰ καὶ τὸ σημαντικώτατον τοῦτο : ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ τους, ἡ πρὸς τὰ ἔργα τοῦτα πραγματικὴ σχέση τους, ἡ σχετικὴ πρὸς τοῦτα ζωικὴ πιστοποίησί τους. Πῶς θὰ ὑποφέραμε πλέον τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, ποῦ δὲν θὰ ἐξοῦσαν τίς ιδέες των, ποῦ δὲν θὰ ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἢ πηγὴ τῆς σκέψεως των, ποῦ δὲν θὰ ζοῦσαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μιὰ ζωὴν ιδέας ; Γιὰ τὸν Βρῆσιμιτζάκη θὰ ἤμποροῦσα ἀκόμη νὰ πῶ, πῶς μέσα στὸ ἔργο του, ἀναλύοντας, δημιουργεῖ, ὀλοὲν πρὸς τὰ ἐπάνω, τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν του. Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ιδέας του, ἀναπτύσσει ἀρμονικὰ τὴν ἀτομικότητά του, μέσα στὶς αὐστηρὰς γραμμὰς τοῦ πειὸ ἐλαφροῦ ρυθμοῦ. Γράφει διότι τοῦτο εἶναι μιὰ ἀνάγκη ἠθικὴ γι' αὐτὸν, ἡ ὑψηλότερη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου π ο ὐ θ έ λ ε ι νὰ θέσῃ τὸ εἶδος του ὑψηλότερά του. Εἶναι ἡ αἰωνία ἀνάγκη τῆς ἀνευρέσεως ἑαυτοῦ μέσα στὸ ἴδιο του σκοτεινὸ βάθος, γιὰ τὸ ὁποῖον μυστικὰ τοῦ ἔχουν μιλήσει αἱ ὑπόγειες φωνὲς ποῦ προαγγέλλουν—ὅταν προαγγέλλουν—τὴν ὑπαρξίμας καὶ πειὸ πολὺ ἀκόμη τὸ ἀνέβασμα τῆς ὑπαρξίμας μας.

Τὴν Ἀνάγκην νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν Ἀνάγκην νὰ προχωρήσῃ, τὴν ἠσθάνθη ἕως τὰ πειὸ βαθύτερά του ὁ Βρῆσιμιτζάκης. Ὁ ἴδιος μᾶς λέγει στὸν Ἐνθουσιασμό :

«Φερόμενος ἀπὸ μιὰ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ γνωρίσω ἑαυτὸν, κλεισμένος στὴ συνειδησί μου, θλιβερὰ ἐμελετοῦσα τὸν ἑαυτὸν μου, ἐνῶ ἔξω ἡ φύσις χαμογελοῦσεν, ὁ ἥλιος ἔλαμπεν καὶ ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ ποταπότης καὶ ἡ βλακεία ἐθροιάμβευον. Ἄλλ' ἔβαζα τὰ δυνατὰ μου εἰς τὸ νὰ γείνω διαυγὴς εἰς τὸν ἑαυτὸν μου.»

Ὁ Ἐνθουσιασμός—ὅπως καὶ ἡ Ἀτομικὴ Ἐπανάστασις—εἶναι ἡ κατὰ ἕνα τρόπον ψυχολογικῶς ἀναλυτικόν, αὐτοβιογραφίαν τῆς ἀτομικῆς πάλης τοῦ Βρῆσιμιτζάκη πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν του. Περιγράφει τὸν ἐνθουσιασμό ποῦ ἐγαλοῦχησε τὴ νεότητι του, τὴ ζωὴν του ἀλάκρη καὶ ἀναλύει τὴ θέσιν στὴν ὁποία βρέθηκε ἀπέναντι τῆς ἀντικειμενικότητος. Καὶ σὲ τοῦτο μᾶς δείχνει ὅλη του τὴν ἀγάπην γιὰ τὴ μεγάλη ἀξίαν τῆς ἀρετῆς αὐτῆς. Στὴ σελίδα 11 λέγει :

«Δὲν εἶναι εὐγενικὸ νὰ πνίγει κανεὶς τὸν ἐνθουσιασμόν ἄλλου. Ἦμπορῶ νὰ σκοτώσω κανένα, ἀκόμη καὶ νὰ τὸν τυραννήσω, κανένα ὁμοῦς μῖσος δὲν θὰ μὲ ὠδηγοῦσε ποτὲ μέχρι τοῦ νὰ ἐγγίξω τὸν ἐνθουσιασμόν του. Ζωὴ

σμό του. Ζωή άνευ ένθουσιασμοῦ εἶναι θάνατος ἢ μᾶλλον εἶναι χειρότερον ἀπὸ τὸν θάνατον.»

Ἄλλὰ δὲν τὸν παρασέρνει ἡ πλάνη στὴν ἐκτίμηση τοῦ ένθουσιασμοῦ καὶ πειὸ κάτω μᾶς λέγει :

«Ἄλλοίμονον ὅμως ! ὁ ένθουσιασμός δὲν εἶναι πάντα ἐκεῖνο καὶ ἐκεῖ ποῦ φανταζόμεθα, καὶ τίποτε δὲν εἶναι τόσο φανερά ψευδὲς ἀπὸ τὸ δόγμα : ἡ νεότης εἶναι ἐπιρρεπὴς εἰς τὸν ένθουσιασμόν.

Ὁ Nietzsche, ὁ τόσο ένθουσιώδης καὶ ὁ ὁποῖος ἤλιπσε τόσο ἀπὸ τὸν ένθουσιασμόν τῶν νέων, ἔγραφε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του : οἱ νέοι εἶναι τόσο ζῶα προσέθετεν ὅμως : καὶ οἱ καθηγηταὶ τῶν πιὸ ζῶα ἀκόμη. Καὶ ἀλλοῦ : οἱ νέοι δὲν με ενδιαφέρουν πλέον.»

Ἀπὸ τὰ παιδιὰ ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ ένθουσιασμό. Χωρὶς τὴν ἀρετὴν αὐτὴν δὲν έννοεῖ τὸ παιδί.

«Τί τὸ ἀηδέστερον, λέγει κάπου, ἀπὸ ἓνα παιδί χωρὶς ἀφέλειαν παιδικίην, ἀπὸ παιδί σοβαρὸν, ἔξω ἀπὸ κάθε ὀρμὴ καὶ καριτίσιο ; Ἄδιάφορον ἂν ἡ σοβαρότης τὸν προσέρχεται ἀπὸ τὸ ἔμφυτον πρακτικὸν τοῦ πνεῦμα, εἴτε ἀπὸ τὸ ἔμφυτον καὶ τερατοδῶς ἀνεπτυγμένον λογικὸν τοῦ καὶ τὴν κλίσειν τοῦ πρὸς τὰς ἀφηρημένας έννοιαις.

Ἀπὸ τὰ ἔχοντα τὴν πρώτου εἶδους σοβαρότητα βγαίνει ὁ ἀστός, ὁ ἄμουσος ἀνὴρ τῶν ἀρχαίων, ὁ πανούργος, (ικανὸς δι' ὅλα), ὁ δούλος, ὁ βάνανσος, ὁ φαῦλος καὶ χειροτέχνης τοῦ Πλάτωνος, ὁ ἀκομψος (μη raffiné) με χαρακτηριστικὰ : ἀναισθησίαν καὶ βραδύτητα ψυχῆς (Θεόφραστος)· με ἄλλα λόγια ὁ philistin τῶν νέων χρόνων, ὁ μπακάλης, ὁ πρακτικὸς, ὁ σοβαρὸς ἄνθρωπος, ὁ χωρὶς ἀνάγκας πνευματικῆς τοῦ Schopenhauer καὶ καθὼς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μὴ διψῶν φιλοσοφίας.

Ἀπὸ τοὺς ἔχοντας τὴν δευτέρου εἶδους σοβαρότητα ἐκκολάπτεται ὁ ἀστός τῆς ἔδρας, ὁ λαζονόφιλος τῶν ἀρχαίων, ὁ pedant τοῦ XVII αἰῶνος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν cavalier, ὁ philistin cultivé τοῦ Nietzsche, ὁ θεικιστής, ὁ κοινωνιολόγος, ὁ ἄνθρωπος τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὁ ὀπτιμιστὴς, ὁ καθηγητής, με ἄλλα λόγια ὁ ἀστός με ἀξιῶσεις ἰδίαις κολλεκτιβικῆς γνώμης, έντελὸς ἀνταισθητικὸς καὶ με καμμίαν ἀπολύτως δυσειδαιμονίαν...»

Ἄλλὰ τὸν ένθουσιασμό τὸν βλέπει ἀπειλούμενο συχνὰ καὶ ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς ἰδίας μας ἐσωτερικῆς ζωῆς. Καὶ δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποῦ δὲν θὰ σπεύσῃ στὴν ἐξακρίβωση τοῦ κινδύνου καὶ στὴν καταπολέμησή του.

Στὸν πείσμονα φανατισμὸ καὶ στὴν ἀποθάρρυνση, ποῦ καὶ τὰ δυὸ ὀφείλονται στὴν πλάνη, βλέπει τοὺς δυὸ ἀντίθετους κινδύνους ποῦ ἀπειλοῦν τὸν ένθουσιασμό. Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἐσωτερικοὶ κίνδυνοι κόβουν ἐξ ἴσου τὸ γίγνεσθαι μέσα μας. Καὶ λέγει :

«Διὰ νὰ μὴ θέλουμε νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι αἱ illusions μας ἦσαν ἀπατηλαὶ—ἀδυναμία ἢ ὁποῖα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τάσεως ἀτομικοποιήσεως—ἐπιμένουμε στὴν πρωτογενῆ ἐκδήλωσι τοῦ ένθουσιασμοῦ μας. Κλείνομεν τὰ μάτια ὅπως μὴ δοῦμε κρημνιζόμενα τὰ κρυσταλλένια παλάτια ποῦ εἴχαμεν ἀνεγείρει ὅπως περιελίσσωμεν τὸ εἶδωλόν μας τοῦ ὁποῖου ἐξακολουθοῦμεν οὕτως νὰ μένωμεν σκλάβοι.

Βεβαίως δὲν εἶναι καθόλου ἔλεγχάν νὰ παλαίωμεν δι' ἓνα ἰδεῶδες τοῦ ὁποῖου δὲν ἀναγνωρίζομε ἐν μυχίοις τὴν μηδαμινότητα εἴτε τὸ χειμαιρικὸν, ἀλλὰ εἶναι πολὺ ὀλιγότερο κομψὸν ἀκόμη νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ γωνιζόμεθα δι' ἓνα ἰδεῶδες τοῦ ὁποῖου ἠῦραμεν ὅλο τὸ ἀνυπόστατο.

Δι' ἐκεῖνον ὅστις δὲν τείνει παρὰ νὰ διαπιστώσῃ ἐαυτόν, ἄρα νὰ γνωρίσῃ ἐαυτόν, δὲν ὑπάρχει διδασκαλία, δὲν ὑπάρχει ἐπιθυμία, ἱκανὴ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν θέλησίν του, νὰ κατεδαφίσῃ τὰ πλῆθον ὠραία ἐσωτερικὰ του μέγαρα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν τάσιν ἔπεται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ τῆς πνευ-

ματικῆς πειθαρχίας. Ἄλλ' ἐὰν ἐναγκαλίξεται τὴν λύπην τὴν ὁποίαν ἔνα τόσο ἀκαρδο ἔργο καταστροφῆς φέρει, εἶναι διότι κατὰ βάθος δὲν παύει νὰ διαπιστώνῃ ἐαυτὸν μέσα στὴ ζωῆ.»

Γιὰ τὸ ἄτομο, λέγει περὶ κάτω, ἐπιτρέπεται ἡ ἀπελπισία, ἡ ἀποθάρρυνση ὄχι. Μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν ἄρνηση αὐτὴν τῆς ἰδιοτελείας καὶ τῆς ψυχικῆς φτώχειας, φτάνει νὰ εὕρῃσκει ὁ Βορσιμιτζάκης τὴν νίκην. Ἡ διατήρησις σ' ἓνα ἄτομο τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καθορισμένου, ἀπολυτρωμένου ἀπὸ κάθε βλαβερῆ ἐξωτερικῆ ἢ κα' ἐσωτερικῆ ὄψης (θυμοῦς, ἐπιθυμίαις κλπ.) δὲν σημαίνει παρὰ ὅτι κατόρθωσε τὸ ἄτομο αὐτὸ νὰ μείνῃ νικητῆς. Καὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀρκεῖται νὰ βλέπῃ τὸν κόσμον ὡς καλλιτέχνης μόνο καὶ ὡς σκεπτόμενος. Δὲν τοῦ ἀρκεῖ ἡ «θεαματικῆ ὄψις τοῦ κόσμου». Θέλει νὰ αἰσθάνεται μέσα του τὶς τάσεις ἐνὸς κατακτητοῦ πνευματικοῦ τῆς ζωῆς. Ἄλλῳ, λέγει ὁ ἴδιος :

«Ταπεινοῦμαι καὶ δὲν πρέπει νὰ ταπεινοῦμαι στὰ μάτια μου. Πρέπει νὰ ἐκτιμῶ τὸν ἑαυτὸν μου, νὰ εἶμαι εἰς θέσιν γὰ τὸν ἐκτιμῶ. Μὲ ἄλλας λέξεις θέλω νὰ εἶμαι καὶ νὰ μείνω ἄτομον καὶ τὸ ἄτομον δὲν εἶναι εἴτε δὲν πραγματοποιεῖται παρὰ μέσα στὲς τάσεις του.

Καὶ ἡ θεαματικῆ ὄψις τῶν πραγμάτων σκοπώνει τὸ γίνεσθαι μέσα μου. Παύω ἀπὸ τοῦ νὰ εἶμαι ἄτομον, ὅταν γίνωμαι pur sujet de connaissance, καὶ ἀκόμη περισσότερο ὅταν γίνωμαι μόνον ὀφθαλμὸς θεωρητικὸς.

Πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ εἶμαι κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀξίος μελέτης καὶ παρατηρήσεως διὰ τὸν ἑαυτὸν μου.»

Στὰ λόγια τοῦτο τοῦ Ἐνθουσιασμοῦ, βλέπω τὸ ἀκριβέστερο προάγγελμα τῆς «Ἀτομικῆς Ἐπανάστασης», μολονότι ἀλάκρη ἢ σκέψη καὶ ἡ πράξις τῆς ζωῆς τοῦ Βορσιμιτζάκη εἶναι μία ἱστορία ποῦ πέρασε καὶ μαζὶ τὸ προάγγελμα μᾶς νέας ἱστορίας ποῦ ἔρχεται, μὰ ποῦ εἶναι γερὰ καὶ συγγενικά δεμένη—σ' ἀνέλιξῃ πάντα—μὲ τὴν περασμένην.

Ἡ ἀτομικὴ του πεποιθήσις καὶ εἰλικρίνεια ἐδῶ περὶ φανερόνεται σταθερῆ, ἀνδρική, ἀκριβῆς, ξάστερη.

Εἰς τὸ δεύτερο τοῦτο βιβλίον του μᾶς μιλεῖ γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τὴν πλέον βαθύτερην, τὴν ἀτομικὴν—ἐκεῖνην ποῦ, ὅπως εἶπα ἐδῶ καὶ λίγες μέρες, ἔχει ἀξία καὶ δύναμιν, ἐκεῖνην τὴν ἐπανάστασιν ποῦ προσεγγίζει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ φῶς, ποῦ προσδίδει εἰς τὴν συνειδήσιν του τὴν γαλήνην ὅχι μόνον μερικῶν πράξεων, ἀλλὰ τὴν γαλήνην ὅλης τῆς πνευματικῆς μας γραμμῆς, τὴν γαλήνην ποῦ βλέπομε στὶς γενικὰς ἀπόψεις τῆς φύσεως καὶ ἡ ὁποία μόνη δύναται νὰ εἶναι κριτήριον εὐγενικὸ τῆς διαβάσεώς μας ἀπὸ τὴ ζωῆ...

Ὁ Βορσιμιτζάκης δὲν ἔρχεται νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἀτόμου. Δὲν ἔρχεται ὡς ἀπόστολος ἰδεῶν. Ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ συνεχίζῃ τὴν θλιβερῆ καὶ μάταιη ἱστορία τῶν ἀποστόλων. Βεβαιωμένος ὅτι μέσα στὴν αἰώνια ζωὴ ὑπάρχουν ὅλες οἱ ἰδέαι σὲ διασπορά, ἔρχεται ψυχολόγος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, ψυχολόγος τῆς ἀτομικῆς ἐπανάστασης. Ἀναλύει τὴν σημασίαν τῆς ἀληθινῆς αὐτῆς ἐπανάστασης, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὸν ἀτέραντον ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸ παντός ἴσως μὲ θυσίαν του, ἀσχολεῖται εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἀτόμου, ἀπὸ τὴν ψευδῆ τὴν πλανῶσαν, καὶ προσδιορίζει τὶς γραμμὰς καὶ τὶς φθοσσιάζσεις τῆς μὲν καὶ τῆς δὲ ὡς ἀρχιτέκτων καὶ ὡς καλλιτέχνης ζωγράφος.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου του ἔχομε ἓνα σχεδιάγραμμα ἐπάνω σὲ μεγάλα ἀγράμματα περὶ τοῦ τί ἐστὶ ἐπανάστασις :

«Ἡ ἀποδοχὴ τῆς φύσεώς μας, ἡ θέλησις τοῦ γίνεσθαι, ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἑαυτοῦ μας ὡς *autorisé* (αὐτοπροορισμένου, αὐτοεντεταλμένου). Ἐπαναστατεῖ τις ὅταν πέρνει τὴν ζωὴν καὶ τὸ Ἔγώ του θετικά, ὅταν τὰ διαπιστώνει, ἀδιάφορον ἂν αὐτὴ ἡ διαπίστωσις γίνεται μὲ ταραχὴν ἢ μὲ γαλήνην. Ἐπαναστατεῖ κανεὶς ὅταν δὲν ἀντιπαρέρχεται ἑαυτόν, ὅταν δὲν συναινεῖ εἰς τὸ σταμάτημά του.

Ἐπαναστατεῖ κανεὶς ὅταν ἐνεργεῖ πράγματι μὲ τὰς σκέψεις του καὶ ὄχι μὲ τὰς προλήψεις τῶν ἄλλων. Ἄλλ' ἔτι βαθύτερον ἐπαναστατεῖ ὅταν δρᾷ σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικὴν του φύσιν, χρειάζεται νὰ ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον καθε τινὸς ποῦ παρεντίθενται εἰς αὐτὴν τὴν ἀναζητήσιν. Καὶ πρῶτον ἐναντίον τοῦ ἐγωϊσμοῦ του...

Ἐπαναστατεῖν, τοῦτο σημαίνει νὰ μὴ ἐξαρτῆται τις παρὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἀλλὰ νὰ ἐξαρτῆται πράγματι. Ὅχι, τὸ νὰ μὴ ἐξαρτῆται ἀπὸ τίποτε, τὸ ὅποιον ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ εἶναι ἐν μάταιον φαινόμενον μέσα στὸ ἄπειρον τῶν ἄλλων φαινομένων.»

Προχωρῶντας στὴν ἀνάλυσί του ξεχωρίζει μὲ τὴν πειρὸ σκληρῇ, ἀλλὰ πειρὸ εὐεργετικῇ προδιάθεσι τὴν ἀληθινὴν ἐπανάστασι ἀπὸ τὴν ἀτελῆ, ὅπως τὴν ὀνομάζει.

Ἔτσι χωρίζει ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ ἀτομικὸν ἐπαναστάτη, τὸν Μέτριον ἄνθρωπο καὶ τὸν Δυσηρεστημένο, τὶς ιδιότητες τῶν ὁποίων μᾶς ζωγραφίζει μὲ πολὺ πάθος καὶ δύναμη.

«Τίποτε, λέγει, δὲν χαρακτηρίζει ἀσφαλέστερα τὴν μετριότητα, ὅσο τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς περᾶσι ολόκληρον τὸν βίον του, ὅλην του τὴν σταδιοδρομίαν, ἀνάμεσα σὲ ἀσφαλεῖς προστάτας.

Τίποτε δὲν χαρακτηρίζει ἀσφαλέστερα τὴν μετριότητα, ὅσο τὸ νὰ μὴ ἔχῃ κανεὶς ποτὲ θεωρηθῇ ὡς ἐπικίνδυνος καὶ στασιαστής.

Τίποτα δὲν χαρακτηρίζει ἀσφαλέστερα τὴν μετριότητα, ὅσο νὰ μὴ ἔχῃ κανεὶς ποτὲ περᾶσει εἰς τὰ μάτια τοῦ κόσμου ὡς κακός, διεστραμμένος, ἐξώλης καὶ προώλης.

Νὰ ἔχῃ κανεὶς γίνεῖ ἀντικείμενον τοῦ φθόνου καὶ τοῦ μίσους, νὰ ἔχῃ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς συκοφαντίας, νὰ ἔχῃ αἰσθανθῇ βαθυὰ τὴν καρδιά του νὰ ματώνῃ ἀπὸ τὰς ἀνάνδρους ὑποψίας τῶν ἄλλων—ἰδοὺ ἀπὸ τί καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ τις ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἀξίας του.»

Καὶ ἐνῶ ὁ ἀληθινὸς ἐπαναστάτης, ἐκεῖνος ποῦ ἡ ἴδια του ἡ ὁρμὴ ἢ τὸν ἔσπρωξεν εἰς τὴν ἐπανάστασι πρὸς ἀνεύρεσι, πιστοποίησι καὶ ἀνύψωσι τοῦ εἶναι του, ἐνῶ λοιπὸν ὁ ἐπαναστάτης αὐτὸς ἔχει μόνην τάσιν, ἐκεῖνη τοῦ *Εἶναι*, ὁ ἄλλος ἐκεῖνος ποῦ ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ ὑστεροβουλία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια καὶ οἱ ἐπιθυμίαι καὶ οἱ ὀρέξεις τὸν ὠθοῦν καὶ τὸν διευθύνουν, ἐκεῖνος ὁ ἄλλος δὲν ἐπιθυμεῖ παρὰ τὴν εὐζωίαν. Τὸ εὖ ζεῖν.» Δέκα πυκνὲς σὲ παρατήρησι καὶ ἀνάλυσιν σελίδες ἀφερόντων εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀναπαράστασι τοῦ τύπου τοῦ Δυσηρεστημένου ἐπαναστάτη. Μερικὲς γραμμὲς εἶναι ἀληθινὴ ἀνατομία :

«Ὁ ἐπαναστάτης ἐκ δυσαρεσκείας προσπαθεῖ παντὶ τρόπῳ νὰ σπείρῃ τὴν δυσαρεσκίαν στοὺς ἄλλους ὅπως ἐξώθησιν εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ σπείρῃ τὴν δυσαρεσκίαν συγκινῶν. Ὁ δυσηρεστημένος, *meneur*, ἐξαιρέτα εἰς τὴν τέχνην τοῦ νὰ γεννᾷ καὶ νὰ μεταδίδῃ συγκινήσεις. Βιοτρονόςος τέλειος, γνωρίζει ἐξ ἐνστίχτου καὶ ἐκ πείρας ολόκληρον τὴν γάμψαν τῶν συγκινήσεων. Καὶ παίζει ἐπὶ τοῦ κλαβιῆ τῶν διαφόρων αἰσθημάτων. Καὶ μεθύεται τόσον μὲ τοὺς ἀνακρουομένους ἤχους, ποῦ καταντᾷ νὰ μὴ ξέυρῃ πειὰ ὁ ἴδιος ἐὰν παίζῃ ὅπως ὀδηγῇ εἴτε ἐὰν ὀδηγῇ ὅπως παίζῃ...

Ἐνα ἀπὸ τὰ μέσα ποῦ μετέρχεται ὁ δυσηρεστημένος ἐπαναστάτης ὅπως σαγηνεύσῃ, τέρψῃ, δελεάσῃ, εἶναι ἡ ἐπίδειξις μιᾶς ζωόδου ἀφελείας (*fran-*

chise animale) τὴν ὁποίαν εὐζοία κανεῖς μπορεῖ νὰ ἐκλάβῃ γιὰ εἰλικρίνειαν.

Ἄλλ' ἢ μὲν ἀφέλεια σημαίνει ἢ καταδικάζει εἰς στασιμότητα, διότι λέγει: αὐτὸ εἶμαι (ἢ πῶς ἀφελῶς ἀκόμη· γιατί ὄχι ; ἢ εἰλικρίνεια ὁμως ἐμπειρικεῖται ὀρμηγ' δηλώνει: αὐτὸ θέλω νὰ εἶμαι.

Ἡ εἰλικρίνεια εἶναι μία διαπίστωση πρὸς τὰ ἄνω, ἢ ζωῶδης ἀφέλεια μία διαπίστωση πρὸς τὰ κάτω».

Καὶ ποῖος θὰ ἠρνεῖτο στὸν Βρισμιτζάκη τὴν ἄπλη ἀλήθεια ὅτι οἱ δυσηρεστημένοι δὲν ἀποβλέπουν παρὰ σὲ μιά νέα διάταξη τῆς ἐξωτερικότητος πλέον εὐνοϊκῇ γιὰ τὰ συμφέροντά τους ;

Καὶ ποῖος ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, πῶς χρόνια σύρουν τὴν σκέψη καὶ τὴν αἴσθησι τῆς μοναξιάς των ὡς ἀλυσίδα διότι τοὺς μετεχειρίσθηκαν διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἦλθεν ἀκόμη ἢ μέρη νὰ ὑπερηφανευθοῦν, διότι διεκρίθησαν ἀκριβῶς γιὰ κείνο πῶς κατεδίκασεν τοὺς ἄλλους, ποῖος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς δὲν θὰ ὁμολογοῦσε μαζίη μὲ τὸν Βρισμιτζάκη πῶς ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας ἐπανάσταση δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι θὰ ἦτο μάταιο νὰ ζητοῦμε ἀπὸ μία ἐξωτερικὴ ἐξέγερση, αὐτοκαλουμένη ἐπανάσταση νὰ μᾶς δώσῃ ζωή ; Ποῖος ἐπόνεσε πράγματι γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ εἶναι καὶ γιὰ τὴν ψυχικὴ του ἐλευθερία καὶ δὲν ζήτησε μ ε σ α σ' α ὕ τ ἦ τ ἡ ζωὴ μας τὴν ἐπανάσταση, γιατί μόνη ἢ ἐσωτερικὴ μας ζωὴ τὴν ἔχει ; Καὶ πῶς ἄλλοῦ θὰ εὐρίσκαιμε τὴν ζωὴν, παρὰ μέσα μας, εἰάν πρὸς τοῦτο εἴμαστε ἀληθινὰ προωρισμένοι ;

Ἡ Βρισμιτζάκης ὡς ἄτομον πλέον καθὼς εἶναι, δὲν θὰ ἦτο δυνατό νὰ κριθῆ κατὰ τὸν γνωστὸ παλαιοντολογικὸ τρόπο. Ἀνεξαρτήτως τοῦ π ὦ σ γράφει ἐκεῖνο πῶς σκέπτεται, γι' αὐτὸν δὲν θὰ ἤμποροῦσα νὰ μιλήσω φ ι λ ο λ ο γ ι κ ἄ. Γιατί δὲν ἔχω ἐμπρὸς μου ἕνα λόγιον. Ἐχω ἕναν ἄντρα, πῶς εἶναι ἐκεῖνο πῶς ἠθέλησε, εἶναι ἐκεῖνο πῶς γράφει καὶ δὲν σκέπτεται παρὰ ἐκεῖνο πῶς εἶναι ἢ μάλλον πῶς τείνει νὰ εἶναι πράγματι. Τὸ ἐνδιαφέρον μου διευθύνεται πρὸς αὐτὸν ὡς πλάστην τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς τάση, ὡς Ὑπαρξὴ μὲ ἀνώτερη συνείδηση, πρὸς αὐτὸν ὡς τύπον, πολὺ λεπτὸν καὶ ποιητικόν, ὥστε ὅταν μᾶς ὁμιλεῖ γιὰ τὴν αὐτοκαταστροφὴν, δὲν μᾶς δελεάζει μὲ τὰ μάγια καμμιᾶς δημιουργίας, δὲν ὑπνωτίζει, ὅπως ἠμπορεῖ νὰ περιμένουν πολλοὶ ἀλλὰ καὶ ἂν λυπεῖ κάποιον μὲ τὸ δράμα του, δὲν δίνει σὲ κανένα τὴν ἐντύπωση τῆς πτώσης καὶ ἢ ψυχὴ του ἐκείνη πῶς ἐγνώρισε ἀρκετοὺς ὀδυνηροὺς ρυθμοὺς καὶ πικρὰς συμφωνίας, δὲν θρηνεῖ ἐμπρὸς σὲ καμμιὰ πτώση ναοῦ, καὶ δὲν σοφιάζεται σὲ καμμιὰ συντριβή. Διότι ἢ αὐτοκαταστροφὴ του ὡς ἀτόμου, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἄνοδος, εἶναι ἰσχυροποίηση, ἀδρὴ πιστοποίηση τῆς αἰώνιας ὑπαρξῆς, ἢ ὅποια θὰ μεταβιβάσῃ, θέλω νὰ τὸ ἐπιζῶ κάπου — κάποτε ἀνυψωμένη, ἀγνόητη.

Ἡμπορεῖ ἀργότερα ὁ ἴδιος νὰ μᾶς δώσῃ ἔργα τελειότερα, πλατύτερα, τραγικώτερα. Καὶ τότε ἠμπορεῖ νὰ φθάσωμε νὰ θεωρήσωμε τὰ σημερινὰ του «βιβλία» ὡς ἀσημαντα, ὡς περασμένα. Δὲν σημαίνει. Γνωρίζω, διότι τὸ βλέπω ὡς εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ὅτι τὸ πῶς τελευταῖο του ἔργο, ἐκεῖνο ἀκριβῶς θὰ μᾶς θυμίζῃ μὲ ἐκτίμησι τὸ πρῶτο, τὰ πρῶτα, διότι μέσα σ' αὐτὰ ἐπρωτοφάνη ἢ Ἀνάγκη, μέσα σ' αὐτὰ μᾶς ἔδωκε τὴν δροσερὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ πλασθῆ σὲ καλλίτερον, πῶς ἐλεύθερον, πῶς γενναῖον, ὑψηλότερον ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον. Ὅτι θὰ ζήσῃ κάποτε περισσότερο ἀνεξάρτητον τὸν ἑαυτοῦ.